

К. філол. н. Судук І. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

«УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)» СТУДЕНТАМ НАФТОГАЗОВОГО ПРОФІЛЮ

Курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» прийшов на зміну курсу «Ділова українська мова». Це було зумовлено певною вузькістю останнього, концентрацією його тільки на одному стилі сучасної української літературної мови – офіційно-діловому. Новий курс передбачає вивчення також наукового стилю, з яким найчастіше стикаються студенти протягом навчання: написання рефератів, курсових, дипломних, магістерських робіт, використання наукової літератури при підготовці до практичних занять тощо. Для оволодіння професійним мовленням студентам, залежно від напрямку підготовки, слід також ставити завдання, які стосуються написання термінів, анотування наукових статей відповідної тематики, введення термінів у контекст і под.

Відзначимо, що підручники з «Української мови (за професійним спрямуванням)» містять переважно загальнонавчальну лексику і розраховані на студентів усіх напрямів підготовки [4, с. 9]. Серед найбільш поширених підручників виняток становить тільки книга З. Мацюк «Українська мова професійного спілкування», призначена для студентів економічних факультетів, де є значна кількість фахової лексики та приділено увагу специфічній документації, яка становитиме основу професійної діяльності майбутніх економістів [7]. Це зумовлює актуальність дослідження специфіки викладання предмета «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для студентів й інших напрямів підготовки, адже у самій назві навчальної дисципліни закладено потребу приділяти увагу професійному мовленню майбутнього фахівця. Зокрема, в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти й газу та в небагатьох інших українських вишах, які готують фахівців нафтогазового профілю, серед інших завдань курсу повинно бути формування у студентів мовленнєвої компетентності у володінні специфічною нафтогазовою термінологією. У нашій роботі ми звернемося до особливостей викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студентам напрямку підготовки «Геологія» (спеціальність – «Геологія нафти й газу»), повідомимо результати розробки практикуму цієї дисципліни та його апробації.

Серед загальних завдань, які є актуальними для всіх слухачів курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», пропонуємо студентам розглянути особливості укладання найуживаніших документів, навчитися усувати типові помилки, які трапляються при їх оформленні, та самим скласти відповідний документ. Специфічним є те, що студенти отримують на редагування документи своїх попередників цієї ж спеціальності, які вивчали дисципліну раніше. Крім того, такі документи, як заява та пояснювальна записка, вони зобов'язані адресувати до свого деканату, прогнозуючи можливі ситуації звільнення

від занять чи порушення дисципліни. При написанні звіту, доручення, витягу з протоколу тощо прогнозують можливі ситуації, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Відповідно до робочої програми дисципліни, перші заняття, як правило, стосуються розгляду особливостей стилів сучасної української літературної мови. Серед зразків стилів у завданні на розпізнавання кожного з них обов'язково подаємо уривок із підручника «Геологія нафти й газу», також пропонуємо студентам спробувати самостійно скласти короткий текст у публіцистичному та науковому стилях зі словом *геологія*, попередньо вивчивши усі специфічні риси названих стилів.

Окремий цикл занять (якщо є змога, – хоча б 2) присвячуємо вивченню специфіки наукового стилю сучасної української літературної мови. Особливу увагу звертаємо на стандарт оформлення списку використаних джерел та посилань на них у тексті наукової роботи. У завданні на редагування позицій списку використаних джерел відповідно до вимог стандарту серед таких позицій пропонуємо підручники, наукові праці та статті із загальної геології та геології нафти й газу. Зауважимо, що при апробації таких завдань у групах, де навчаються студенти спеціальності «Геологія нафти й газу», деякі з позицій були занотовані як такі, що необхідні для написання курсової роботи. Це дало змогу розвинути тему, щодо пошуку необхідної літератури в бібліографічних відділах і подальшої самоосвіти студентів, а це є на сьогодні актуальним, оскільки основним принципом вишівської освітньої діяльності, за висловом сучасних педагогів, є «навчити вчитися» [5, с. 78].

На цих заняттях студенти були також ознайомлені із правилами скорочення слів та навчалися скорочувати найбільш уживані в науковій літературі поняття, одиниці виміру тощо. Крім того, набували навичок анутовання наукових джерел – від ознайомлення зі зразками анотацій до книг і статей до спроби створення самостійної анотації спершу на статті загального змісту, потім на статтю спеціалізованої геологічної тематики. Перед цим ми подали студентам типові мовні кліше, якими зазвичай починають анотацію до наукової статті, та принципи виділення ключових слів. Також ми розглянули способи цитування наукових джерел, після чого запропоновано оформити цитату науковця-геолога різними способами.

Двомовність українського суспільства сприяє розхитуванню мовних норм на всіх рівнях мовної будови. Тому студенти виконували ряд завдань, де вони повинні були виявити й усунути типові порушення орфоепічних, акцентуаційних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, пунктуаційних, фразеологічних та стилістичних норм, визначити тип мовної помилки у текстах наукового, офіційно-ділового, розмовного та публіцистичного стилів. Адже важливе значення для методики української мови має зв'язок теорії з практикою, студенти повинні засвоїти основи мовознавчої науки, щоб добре володіти усним і писемним мовленням, бути орфографічно і стилістично грамотними [8, с. 8]

Серед завдань на закріплення орфоепічних та акцентуаційних норм – виправити порушення милозвучності мовлення, зокрема й у відповідних уривках наукових текстів, поставити наголоси у словах (зібрано найбільш складні випадки наголошення, як-от: типовим для студентів є наголошувати «о знака» замість «озн а ка»; «од и надцять», «чот и рнадцять» замість «один а дцять», чотирн а дцять», «показн и к» замість «пок а зник» тощо); словниковий диктант зі словами з ненаголошеними «е», «и», прочитаний відповідно до орфоепічних норм української мови, який містить часто вживані у науковому стилі (і в текстах геологічної тематики) слова, такі, як *периферійний, середовище, елементарний, утворення, обводнення, континентальний, обертальний,*

гіпотеза, експериментальний, деформація тощо. Попередньо студенти повинні були вивчити вимову й написання цих слів.

Значна увага приділена вивченню орфографічних норм української мови. На жаль, мусимо констатувати низький рівень володіння цими нормами у багатьох майбутніх інженерів – вступний диктант, за допомогою якого ми виявляємо рівень грамотності студентів, одиниці пишуть на п'ятірку, а в останні роки взагалі немає студентів, які не допустили б в диктанті жодної помилки. Це, на нашу думку, є наслідком зовнішнього незалежного оцінювання в тестовій формі. Попри безумовні переваги такого способу вступу, у нього є й недоліки, які можна було б подолати, збільшивши вагу балів за творче завдання в загальній сумі балів.

Перше практичне заняття з вивчення орфографічних норм присвячене написанню іншомовних слів, м'якого знака, апострофа, подвоєння і подовження приголосних, змінам у чинному українському правописі порівняно з радянським. Тут ми приділяємо значну увагу написанню загальнонаукових та вузькоспеціальних термінів із названими орфограмами, зокрема таких, як *адсорбція, периферійний, диференціація, масштаб, кристалізація, концентрація, гігантський, дистилат* (правопис іншомовних слів); *рельєф, в'язкість, від'ємний, горючий, п'єзопровідність, проникність, потужність, гідрофільний, геосинклінальний, базальтовий, фільтрація, докембрійський, осьовий, байкальський, каледонський* (правопис м'якого знака та апострофа); *розширення, співвідношення, тертя, випаровування, алюмініюваний, глибинний, зондування, порожнинність, вимірювання* (подвоєння та подовження приголосних); *неоднорідність, тріщина, густина, кавернозність, нафтонасиченість, матриця, пористість, складчастість, діагональ, пружність, міцність, мідь, суміш, поверхня* (закінчення орудного відмінка однини іменників I і III відміни); *піврозпад, напівлінза, півінтервал, півоберт, напівпровідник, напівпокришки* (слова з «пів-», «напів-»).

Наступне практичне заняття присвячене правопису префіксів, суфіксів, складноскорочених слів та аббревіатур, складних іменників, прикметників та прислівників. Це заняття є особливо важливим, оскільки переважна кількість термінів тієї чи іншої галузі науки – це складні слова, і вміння їх адекватно відтворювати на письмі формує грамотність майбутнього фахівця, допомагає уникнути неточностей при складанні наукових текстів, а точність – складова як культури фахового мовлення, так і культури мовлення загалом. Цьому сприяє і ознайомлення студентів із значенням запропонованих термінів (викладач розкриває значення термінів на парі або студенти роблять це самостійно). Проте, найперше розшифруємо зі студентами найпоширеніші аббревіатури, які вживаються в нафтогазовій промисловості, як-от: *НАК (Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»), ГПА (газоперекачувальний агрегат), ПЕР (паливно-енергетичні ресурси), СПГ (скраплений природний газ), ГСЗ (глибинне сейсмічне зондування), АНПТ (аномально низький пластовий тиск), РОР (розсіяна органічна речовина)* тощо, вводимо їх у речення. При цьому зауважуємо, що не слід надуживати маловідомими аббревіатурами: створюючи власну аббревіатуру, автор тексту повинен обов'язково її розшифрувати, а перед науковою роботою значного обсягу треба подавати список умовних скорочень та аббревіатур.

Після попереднього вивчення групи термінологічних складних слів і словосполучень та правил їх написання, студенти пишуть словниковий диктант на закріплення їх написання разом, окремо або через дефіс. Зокрема це такі слова і словосполучення: *мас-спектрометр, мікроаналізатор, нафтогазонакопичення, астеносфера, структурно-тектонічний, термодинамічні процеси, гідропровідність, порода-колектор, багатопластовий, структури-пастки, внутрішньоконтинентальний, нафто- і газоносні*

райони тощо. Також у вправі на написання префіксів і суфіксів їм запропоновано вставити пропущені букви у словах: *міжзерновий, змочування, складчастість, розпад, присвердловинний* .

Завершує цикл занять, присвячених вивченню української орфографії, заняття, де вивчаємо правопис власних назв. Ця тема є особливо актуальною для студентів-геологів, оскільки геологія тісно пов'язана із географією. Крім того, існує значна кількість правил, які регулюють правопис власних назв і похідних від них утворень (наприклад, прикметників із суфіксом *-ськ-*), що зумовлює труднощі у їх засвоєнні. Серед специфічних власних назв, написання яких пропонуємо вивчити, виділимо такі: *Дніпровсько-Донецька западина, Середземноморський геосинклінальний пояс, Паннонський міроконтинент, закон Дарсі, Передкарпатський прогин, Сибірська платформа, Лівійсько-Нігерійський докембрійський пояс, Юліївське родовище, День працівників нафтової і газової промисловості, Новогвінейська нафтогазоносна провінція*. Як бачимо, ці назви містять багато складних слів, таким чином студенти мають змогу повторити і закріпити матеріал попередньої теми.

При вивченні теми «Лексичні норми сучасної української літературної мови» звертаємо увагу на значення специфічних для геологів термінів та професіоналізмів, подаємо поняття «терміни-дублети» та «терміни-синоніми», пропонуємо перекласти з російської мови найбільш поширені терміни, характерні для нафтогазової галузі. Зокрема, студенти повинні встановити відповідність між терміном та його визначенням, виділені терміни ввести у контекст (вони з'ясовують тлумачення таких термінів: *породи-покришки, природний резервуар, масивні резервуари, пастка, геосинкліналь, адсорбція, горизонт, каверни, потужність, пласт, флюїд, каротаж, нафтогазоносна провінція, нафтогазонакопичення, порода-колектор*), перекласти терміни: *исследования, залежи, разработка, месторождения полезных ископаемых, накопление, очаг, щелочные магмы, образование месторождений, раствор, вещество, углеводороды, мощность, давление, окружающая среда, прилегающий, удельный вес, жидкость*. Для успішної роботи з науковою термінологією нафтогазової галузі рекомендуємо студентам звернутися до «Словника-довідника з нафти і газу» (В. С. Бойко, Р. В. Бойко) – одного з найповніших тлумачних термінологічних словників нафтогазової термінології [1]. Загалом праця над лексикою і словникова робота має велике значення для збагачення словникового запасу майбутніх фахівців.

При вивченні морфологічних норм української мови необхідним є закріпити правила вживання закінчень *-а (-я), -у (-ю)* в іменниках чоловічого роду II відміни, зокрема, наголошуємо, що багато іншомовних термінів мають закінчення *-а (-я)* (*елемента, атома, пласта, керна* , але *палеозою* та всі українські назви хімічних елементів: *алюмінію, марганцю, свинцю, вуглецю, кисню, водню*). Також навчаємо вживати числівники у контексті у відповідному відмінку, особливо важливо правильно добирати відмінкові форми числівників в усному мовленні, коли не можна обійтися написанням числівника цифрою (для відпрацювання практичних навичок було взято фрагменти з підручника «Геологія нафти й газу» [3], для повторення пунктуаційних норм української мови теж були взяті речення із цього підручника).

Закріплення вивчених норм сучасної української літературної мови передбачало редагування текстів відповідної тематики, де були порушені всі мовні норми, крім того, студенти повинні були вказати тип виявлених помилок.

Таким чином, ми намагалися формувати мовлення майбутнього фахівця на всіх рівнях мовної будови, посприяти ознайомленню його зі спеціалізованою лексикою та

особливостями її вживання й написання, навчити оформлювати різні види наукових робіт, а також ділові документи. Результатом впровадження практикуму було успішне складання іспиту з дисципліни (порівняно з попередніми роками) студентами-геологами, а також, як твердили самі студенти, вони почали краще орієнтуватися у специфічній геологічній термінології.

Є перспективи подальших досліджень у цьому напрямку, зокрема варто попрацювати над розвитком усного мовлення фахівців нафтогазового профілю.

Список використаних джерел:

1. Бойко В. С. Тлумачно-термінологічний словник-довідник з нафти і газу (5-тимовний українсько-російсько-англійсько-французько-німецький): у 2 т. / В. С. Бойко, Р. В. Бойко. – К.: Міжнародна економічна фундація. – Т. 1. – 2004. – 560 с.; Т. 2. – 2006. – 800 с.
2. Довідник з нафтогазової справи / за ред. В. С. Бойка, Р. М. Кондрата, Р. С. Яремійчука. – Львів, 1996. – 468 с.
3. Доленко Г. Н. Геология и геохимия нефти и газа / Г. Н. Доленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 256 с.
4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. – 7-ме вид., випр. – Донецьк: СПД ФО Сердюк В. І., 2005. – 448 с.
5. Іванова О. Методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності студента як один із чинників підвищення мотивації навчання / О. Іванова // Вища школа. – 2012. – № 11. – С. 77–82.
6. Нефтегазопромисловая геология: терминологический справочник / под ред. М. И. Ивановой. – М.: Недра, 1983. – 262 с.
7. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К.: Каравела, 2006. – 351 с.
8. Методика вивчення української мови в школі: посіб. для вчителів / А. М. Беляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. – К.: Рад. школа, 1987. – 246 с.
9. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб.-практикум / Г. Л. Вознюк, С. З. Булик-Верхола, І. П. Васишин, М. В. Гнатюк, І. Б. Ментинська, І. Д. Шмілик. – 2-е вид., доповн. і випр. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 268 с.
10. Український правопис / НАН України, Інститут мови, стереотипне вид. – К.: Наукова думка, 2003. – 240 с.